

O'ZBEKISTON SHAHARLARIDA URBANIZATSIYNING RIVOJLANISHI VA ASOSIY MUAMMOLAR

Bobobekov Bahodir Qudratovich

Jizzax politexnika instituti "Arxitekturaviy loyihalash" kafedrası
dotsenti, arxitektura fanlari nomzodi

***Annotatsiya.** Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasi urbanizatsiya jarayoni va muammolari, rivojlantirish masalalari yoritilgan. Respublikaning hozirgi urbanizatsiya jarayonlari tavsif etilgan va ular hududlar kesimida guruhlashtirib chiqilgan, shaharlarning urbaekologik vaziyati baholangan, hududlarning urbanizatsiya jarayonining hozirgi kundagi imkoniyatlardan foydalanish bo'yicha tavsiyalar keltirilgan.*

***Kalit so'zlar:** urbanizatsiya, shaharlar, transport va kommunikatsiya, yashil shaharlar, shaharlar tipologiyasi, yashil iqtisodiyot atrof-muhit, barqaror iqtisodiy rivojlanish.*

***Аннотация.** В данной статье освещаются процессы урбанизации в Республике Узбекистан, связанные с ними проблемы и вопросы развития. Описаны текущие процессы урбанизации в республике с их группировкой по регионам, дана оценка урба экологического состояния городов, а также представлены рекомендации по использованию современных возможностей процесса урбанизации на территориях.*

***Ключевые слова:** урбанизация, города, транспорт и коммуникации, зеленые города, типология городов, зеленая*

экономика, окружающая среда, устойчивое экономическое
развитие.

Abstract. *This article highlights the processes of urbanization in the Republic of Uzbekistan, the associated problems, and development issues. It describes the current urbanization processes in the republic, grouped by regions, assesses the urban-ecological state of cities, and presents recommendations for utilizing the modern opportunities of the urbanization process in territories.*

Key words: *Urbanization, cities, transport and communications, green cities, typology of cities, green economy, environment, sustainable economic development.*

Urbanizatsiya, mamalakat va mintaqalarda, ularning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida shaharlashuv jarayoning kuchayib borishi, turli yiriklikdagi shaharlar va xususan, yirik shahar, shaharchalarning rivojlanishi aholining turmish tarzini o'zgarishida aks ettiruvchi jarayon.

Har bir shaharni rivojlantirishda vaaholini yetarli shahar qulayliklari bilan ta'minlashda muhandislik infratuzilmaning rivojlanganlik darajasi va uning sifatini yanada oshirish urbanizatsiya jarayonining muhim yo'nalishlaridan biridir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 10-yanvardagi PF 5623-sonli "Urbanizatsiya jarayonini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni va ushbu farmon ilovasiga keltirilgan O'zbekiston Respublikasi urbanizatsiyasini tartibga solish bo'yicha "Yo'l xaritasi"da belgilab berilgan dasturlar asosida ishlarni amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu farmonning maqsadi

esa O'zbekiston Respublikasi urbanizatsiyasini oshirish. Agar urbanizatsiya jarayonlari yetarlicha tartibga solinmasa shaharlar aholisining soni va u yerda mavjud infratuzilma, uy-joy, ish o'rinlari soni o'rtasida katta tafovut paydo bo'ladi. Bu esa, shaharning umumiy qiyofasini ayancli ahvolga olib kelishi bilan bir qatorda juda ko'plab ijtimoiy va iqtisodiy muammolar, masalan, ishsizlik, narx-navoning ortishi, uy-joy tanqisligi, ta'lim va sog'liqni saqlash muassasalarining yetishmasligi kabilarni keltirib chiqaradi. Aholining uy-joy bilan ta'minlanish darajasi har bir kishiga o'rtacha 19,1 kvadrat metrni tashkil qiladi. Ichimlik suv bilan ta'minlash darajasi 80,7 foizni, tabiiy gaz bilan ta'minlash 55,4 foizni, issiq suv bilan ta'minlash esa 57 foizni tashkil etmoqda. Issiqlik ta'minoti 66 foizga yetgan bo'lsa, oqova suv bilan ta'minlash darajasi atigi 20,1 foizni tashkil qilmoqda. Bugungi kunda O'zbekistonda urbanizatsiya darajasi 51% ni tashkil etadi, ya'ni aholining yarmidan ko'pi hanuz qishloqlarda yashaydi. 2040-yilgacha bu ko'rsatkichni 65% ga yetkazish rejalashtirilgan. Shuningdek, ichimlik suv ta'minoti 100% ga, oqova suv tizimi esa barcha aholiga yetib boradigan darajaga yetkaziladi. Buning uchun O'zbekiston urbanizatsiya jarayonlarini aniq reja asosida boshqaradi. "Urbanizatsiyani 2040-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi" shaharlarni zamonaviy infratuzilmalar bilan ta'minlash, millionlik shaharlar sonini oshirish va aholining turmush sharoitini yaxshilashni nazarda tutadi. Ammo bu osongina amalga oshmaydi. Urbanizatsiya jarayonida boshqaruv tizimidagi kamchiliklar, infratuzilmaning yetarlicha samarali ishlamasligi, transport tirbandliklari, internet tezligining pastligi, noqonuniy qurilishlar va ekin yerlarining qisqarishi kabi muammolar hal etilishi kerak. O'zbekistonda urbanizatsiya jarayoni

jadal rivojlanayotgan bo'lsa-da, bu sohada hali ham muayyan muammolar saqlanib qolmoqda. Eng katta muammolardan biri - urbanizatsiyani tartibga soluvchi yagona normativ-huquqiy hujjatning mavjud emasligidir. Hozirgacha bu jarayonni tartibga soladigan aniq qonunchilik asoslari ishlab chiqilmagan, natijada rivojlanish izchil amalga oshmayapti.

Bundan tashqari, urbanizatsiya darajasi juda past bo'lib, o'rtacha yillik o'sish atigi 0,01 foizni tashkil etadi. Shaharlarning institutsional salohiyati zaif bo'lib, hududlarni rivojlantirish tizimi yetarli darajada shakllanmagan. Shaharlar o'sish sur'atining sustligi ularning infratuzilma jihatdan takomillashuviga ham to'sqinlik qilmoqda.

Transport va kommunikatsiya tarmoqlarining eskirganligi ham dolzarb muammolardan biridir. Shaharlar bo'ylab transport tirbandliklari kuchayib borayotgan bo'lsa-da, ushbu muammoni bartaraf etishga ajratilayotgan mablag'larning samaradorligi pastligi sezilmoqda. Shu bilan birga, zamonaviy shahar infratuzilmasi talablarini qondirish uchun internet tarmog'ini rivojlantirish zarur, biroq hozirgi paytda uning tezligi yetarlicha yuqori emas. Shuningdek, noqonuniy qurilishlar ham urbanizatsiya jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shahar atroflarida noqonuniy uy-joy qurilishi va o'zboshimchalik bilan egallangan yerlar soni ortib bormoqda. Bu shaharlarni tartibsiz kengayishiga va infratuzilma yuklamasining oshishiga sabab bo'lyapti.

Ekologik muammolar ham urbanizatsiyaning muhim masalalaridan biri hisoblanadi. Hozirgi urbanizatsiya jarayonlari ekologik muammolarni kuchaytirib, tabiiy resurslarning tez tugashiga sabab bo'lmoqda. Shahar aholisining o'sishi, transport vositalari va sanoatning ko'payishi havoning ifloslanishiga, energiya resurslarining kamayishiga

va yashash sharoitlarining yomonlashishiga olib kelmoqda. Shu sababli, yashil shaharlar konsepsiyasini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Yashil shaharlar nafaqat ekologik muhitni yaxshilash, balki urbanizatsiyaning barqaror rivojlanishini ta'minlash imkonini beradi.

O'zbekiston Respublikasi aholisining 50,8% shahar, 49,2% qishloqlarda istiqomat qiladi. Bu esa o'z navbatida mamlakatning urbanizatsiyalashish darajasini belgilab beradi. Hozirgi kunda O'zbekiston Respublikasi urbanizatsiyalashish ko'rsatkichi 50,8%ni tashkil qiladi.

Mamlakatimiz milliy iqtisodiyotining rivojlanishida, yalpi ichki mahsulot tarkibida sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish ulushini oshirish, shahar va tumanlarni kompleks rivojlantirishda urbanizatsiya jarayonining naqadar dolzarb ekanligini O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoevning 2019 yil uchun mo'ljallangan eng muhim ustuvor vazifalar haqidagi Oliy Majlisga Murojaatnomasida ham ko'rishimiz mumkin. "Bugungi kunda mamlakatimizning urbanizatsiya darajasi 35,5 foizni tashkil etadi va hozirdan boshlab zarur choralar ko'rilmasa, ushbu ko'rsatkich yaqin kelajakda pasayishi mumkin". Davlat rahbari ushbu muammoning yechimi sifatida olis hududlarda joylashgan shahar va shahar posyolkalarni kompleks rivojlantirish, yalpi ichki mahsulot hajmida sanoat va xizmat ko'rsatish sohalari rolini yanada mustahkamlash, aholi farovonligini yuksaltirishda mavjud imkoniyatlardan unumli foydalangan holda urbanizatsiya darajasini oshirish bo'yicha puxta ishlab chiqilgan davlat dasturini amaliyotga joriy etish zarurligini qayd etib o'tdi.

Mamlakatimizda mavjud bo'lgan yuzdan ortiq katta, kichik va o'rta shaharlar o'ziga xos bo'lgan miqdoriy va sifatiy ko'rsatkichlari bilan

mamlakatimiz hayotida o'rin egallaydi. Ushbu hududlarning har biri o'zining imkoniyatlari va istiqbollari ega. Shu orqali yurtimiz iqtisodiyotida muhim o'rin egallaydi. Aholining sog'lom turmush tarzi, iqtisodiy barqarorligi, farovon hayoti ular yashaydigan hududlarning rivojlanganligi, ya'ni arxitektura va infratuzilmalari, boshqaruv tizimlari, kichik va o'rta tadbirkorlikning ko'lami, sanoat rivoji va boshqa sohalarning muvaffaqiyati bilan belgilanadi. Aholi punktlarining qiyofasi mamlakatning istiqboldagi bundan keyingi o'sishini belgilab beradi. Istiqbolda O'zbekiston rivojining asosini kichik shaharlar va kichik shaharlar tipidagi aholi punktlarini o'ziga birlashtiruvchi markazga aylanadigan o'rta shaharlar yohud aglomeratsiyalar tarmog'i tashkil etadi. Bu mamlakatda ishlab chiqarish kuchlari va inson resurslarining baravar taqsimlanishini ta'minlaydi, sanoat va xizmat ko'rsatish sohasi rivojlanishini tezlashtiradi. Shu jihatdan urbanizatsiya jarayoni zaruriy va to'xtatib bo'lmaydigan holat hisoblanadi.

Respublikada urbanizatsiyani rivojlantirish uchun quyidagilarni amalga oshirish lozim:

- turar-joy komplekslarini qurishda oqava suv obyektlarini ichimlik suvi ta'minoti obyektlari bilan birgalikda loyihalashtirish, qurish hamda qayta ta'mirlash tizimini yo'lga qo'yish;

- oqava suv bilan ta'minlash darajasini bosqichma-bosqich oshirib borish tadbirlarini belgilash;

- aholini markazlashgan va sifatli ichimlik suvi bilan to'liq ta'minlash;

Shahar aholi punktlarini rivojlantirishda urbanizatsiyaning ustuvor yo'nalishlari quyidagilar:

- urbanizatsiyani tartibga solish sohasida yгона davlat siyosatini amalga oshirishda ilg'or rivojlangan davlatlarning ijobiy tajribasini qo'llash;

- shahar aholi punktlaridagi mavjud salohiyatni inobatga olgan holda rivojlantirish, yo'ldosh-shaharlar va shahar aglomeratsiyalarini shakllantirish;

- uy-joy ko'rsatkichini aholi jon boshiga 20 m²ga yetkazish;

- infratuzilma va jamoat xizmatlaridan aholining to'liq foydalana olishini ta'minlash;

- aholi punktlaridagi yer resurslarini samarali boshqarish va yerdan foydalanishni takomillashtirish;

- shahar aholi punktlarida ekologik barqarorligini oshirish;

- shahar infratuzilmasi bilan ta'minlagan holda qishloq aholi punktlari rurbanizasiyasini taraqqiy ettirish.

Ushbu maqsadga erishish va uni amalda ro'yobga chiqarish uchun quyidagi asosiy vazifalarni amalga oshirish talab etiladi:

- mamlakatda urbanizatsiya darajasini 2030 yilgacha 60 foizga yetkazish;

- shaharlarning bosh rejalari va istiqbolda bajarilishi rejalashtirilgan tadbirlarni ishlab chiqish;

- o'ziga tortuvchi markazlar»ni yaratish maqsadida tabiiy va ijtimoiy-iqtisodiy salohiyatga ega shaharlarni belgilash.

Urbanizatsiya jarayonlarining asosiy natijalari quyidagilar bilan bog'liq:

- barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta'minlash;

- aholi turmushining sifatini yaxshilash va darajasini ko'tarish;

- uy-joy, ishlab chiqarish va ijtimoiy infratuzilma obyektlari qurilishini keng miqyosda amalga oshirish;
- yer uchastkalaridan samarali foydalanish;
- shaharlarni iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik omillar, mavjud shart sharoitlarni hisobga olgan holda kompleks rivojlantirish;
- industrial-innovatsion rivojlanishning ustuvor vazifalarini hal etish va raqamli iqtisodiyotni qo'llash;
- katta, o'rta va kichik shaharlar rivojlanishini maqbullashtirish;
- shahar aglomeratsiyalari orqali ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirishning samarali shakllarini tatbiq etish;
- shaharlarda sanoat zonalari, texnoparklar, innovatsiya markazlarini tashkil etish.

Xulosa shuni ko'rsatadiki, hududlarning taraqqiy etishida shaharlarning o'rne va rivojlanish imkoniyatlari juda keng ekanligini ko'rsatmoqda. Zamonaviy shahar aglomeratsiyasi - bu urbanizm va shaharsozlik sohasida faoliyat yurituvchi ixtisoslashgan mutaxassislar tomonidan puxta va keng miqyosda o'rganishni talab qiluvchi iqtisodiy, madaniy, ishlab chiqarish va ijtimoiy institutlarning murakkab majmui. Aynan xorijlik hamkasblar tajribasidan foydalanish va ilgari taklif etilgan eng ilg'or g'oyalarni jamlash fuqarolar uchun qulay yashash sharoitlarini yaratish va aholining ijtimoiy-iqtisodiy o'sishini ta'minlashga qaratilgan mavjud aglomeratsiyalarning barqaror rivojlanishini va yangi shahar aglomeratsiyasini shakllantirishni ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Soliev A. Nazarov M. Qurbonov SH. O'zbekiston hududlari ijlimoiy – iqtisodiy rivojlanishi. T ."Mumtoz so'z". 2010.

2. Швецов А.Н. Поляризация урбанистического пространства: особенности российского процесса в контексте мировых тенденций // Регионалистика. Т. 4. № 5. С. 22-24. 4/2021 (№ 00054) <http://iqtisodiyot.tsue.uz>
3. Коломак Е.А. Инфраструктура: влияние на экономический рост и пространственные экстерналии // <https://publications.hse.ru/mirror/pubs/share/folder/qy14jl3ufe/direct/91021782.pdf>
4. «Sosialnoye razvitiye i uroven jizni naseleniya v Uzbekistane» Stat, sb., 2000, 2010, 2020.
5 «Sosialnoye razvitiye i uroven jizni naseleniya v Uzbekistane» Stat, sb., 2000, 2010, 2020.
6. Soliyev A.S., Tashtayeva S.K, Egamberdieva M.M. Shaharlar geografiyasi. O'quv qo'llanma.- T., "Vneshinvedtprom", 2019.